

منطق علوم اجتماعی

دکتر محمد حسین تمدن جهرمی

استاد ممتاز دانشگاه تهران و چهره ماندگار علم اقتصاد

به اهتمام: دکتر ابوالفضل پاسبانی صومعه

سرشناسه:	محمد حسین تمدن جهرمی / ۱۳۹۱-۱۳۰۴
عنوان و پدیدآورنده:	منطق علوم اجتماعی / محمد حسین تمدن جهرمی به اهتمام ابوالفضل پاسبانی صومعه
مشخصات نشر:	تهران، انتشارات صومعه باقی، ۱۴۰۰
مشخصات ظاهری:	۲۱۶ ص
شابک:	۹۷۸-۶۲۲-۹۷۵۵۱-۵-۰
وضعیت فهرست نویسی:	فیبا
یادداشت: عنوان اصلی:	منطق علوم اجتماعی
موضوع:	فلسفه و علوم اجتماعی
موضوع:	Philosophy and social sciences
شناسه افزوده:	پاسبانی صومعه، ابوالفضل، ۱۳۵۴-، گردآورنده
شناسه افزوده:	Pasebani Some-eh, Abulfazl
رده بندی کنگره:	B۶۳
رده بندی دیویی:	۳۰۰/۱
شماره کتابشناسی ملی:	۸۴۲۵۶۴۳

منطق علوم اجتماعی

دکتر محمد حسین تمدن جهرمی

استاد ممتاز دانشگاه تهران و چهره ماندگار علم اقتصاد

به اهتمام دکتر ابوالفضل پاسبانی صومعه

چاپ اول:	۱۴۰۰-۲۰۲۱
شمارگان:	۲۵۰ نسخه
ناشر:	انتشارات صومعه باقی
چاپ و صحافی:	اشراق
قیمت:	۱۱۰۰۰۰ ریال
شابک:	۹۷۸-۶۲۲-۹۷۵۵۱-۵-۰

کلیه حقوق این کتاب نزد ناشر محفوظ است. تکثیر یا تولید مجدد آن کلاً و جزئاً، به هر صورت (چاپ، فتوکپی، ترجمه، صوت، تصویر و انتشار الکترونیکی) بدون اجازه مکتوب ناشر ممنوع است. این اثر تحت حمایت «قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان ایران» قرار دارد.

www.someeh.baghee.1394@gmail.com

https://instagram.com/someeh_baghee

<https://chat.whatsapp.com/I9v8K9QEKSt1bowpMKrZkm>

<https://ble.ir/sbpmti>

<https://t.me/sbpmti>

آدرس: تهران، مهرآباد، خیابان آیت ... طالقانی، پلاک ۲۵، واحد ۱ کد پستی: ۱۳۸۵۹۶۵۱۱۸

شماره تماس: ۰۲۱-۶۶۶۳۰۳۸۳ و ۰۹۱۲۴۳۱۷۳۴

فهرست مطالب

پیش‌گفتار	۹
مقدمه	۱۵
فصل اول: تکامل علوم و تقسیمات آن	۱۷
الف - منشأ معلومات بشری	۱۹
ب - مرحله مذهبی و فلسفی	۲۱
ج - تشکیل علوم تحقیقی	۲۲
د - تقسیم‌بندی و سلسله مراتب علوم	۲۴
ضمیمه فصل اول	۲۹
روش قیاسی و روش استقرائی	۲۹
فصل دوم: مشخصات دانسته‌های علمی و توضیح علمی	۳۳
فصل سوم: الگوهای توضیح علمی	۴۳
مثال‌هایی از توضیح علمی	۴۵
مختصری درباره چهار نوع توضیح	۵۱
۱- الگوهای قیاسی	۵۱
۲- توضیحات احتمالی	۵۲
۳- توضیحات عضوی یا وظیفه‌ای غائی	۵۳
۴- توضیحات تکوینی و پیدایشی	۵۴
فصل چهارم: بعضی جنبه‌های اختصاصی علوم اجتماعی	۵۵
موضوع عینیت در علوم اجتماعی	۶۵

- فصل پنجم: مسأله‌ی وحدت روش در علوم طبیعی و اجتماعی ۶۹
- فصل ششم: عقلانیت و مقام اصل عقلانیت ۷۹
- فصل هفتم: تحلیل مسائل اجتماعی با روش مکتب اصالت فرد ۸۷
- فصل هشتم: جامعه‌شناسی و موقعیت آن در علوم اجتماعی ۹۷
- روابط تاریخ، علم اقتصاد و علوم سیاسی با جامعه‌شناسی ۹۹
- الف - جامعه‌شناسی و تاریخ ۱۰۱
- ب - جامعه‌شناسی و علوم سیاسی ۱۰۲
- ج - جامعه‌شناسی و اقتصاد ۱۰۳
- فصل نهم: توضیح تاریخی ۱۰۷
- فصل دهم: مراحل تاریخ و مکتب جبر تاریخی ۱۱۹
- انتقاد از مکتب جبر تاریخی - نظریه کارل پوپر ۱۲۴
- فصل یازدهم: تمایز بین احکام تحقیقی و احکام دستوری در علم اقتصاد ۱۲۹
- فصل دوازدهم: تنوری‌های اقتصادی و آزمایش آن‌ها ۱۳۹
- فصل سیزدهم: روش ریاضی در اقتصاد ۱۴۹
- فصل چهاردهم: موضوع، روش و تقسیم‌بندی حقوق ۱۵۹
- تمایز حقوق تحقیقی و حقوق طبیعی ۱۶۲

۱۶۵.....	منابع حقوق.....
۱۶۵.....	دو منبع حقوق.....
۱۶۷.....	تقسیم‌بندی حقوق.....
۱۶۷.....	حقوق عمومی و حقوق خصوصی.....
۱۶۸.....	تقسیمات فرعی حقوق عمومی.....
۱۶۸.....	تقسیمات فرعی حقوق خصوصی.....
۱۶۸.....	حقوق مدنی.....
۱۶۹.....	آئین دادرسی مدنی.....
۱۶۹.....	حقوق تجارت.....
۱۷۰.....	حقوق بین‌الملل.....
۱۷۱.....	فصل پانزدهم: ضmann.....
۱۷۳.....	ضمیمه‌ی شماره‌ی یک: مختصری از منطق علوم قیاسی (روش اصل موضوعی).....
۱۷۷.....	اصل موضوع هندسه ریسمانی.....
۱۷۷.....	اصول موضوع هندسه لوباجوسکی.....
۱۷۹.....	آکسیوم‌های حساب.....
۱۷۹.....	خواص و مسائل اساسی یک دستگاه اصل موضوعی.....
۱۸۰.....	۱- سازگاری اصل موضوع‌ها.....
۱۸۳.....	۲- مسأله کامل بودن یک دستگاه اصل موضوعی.....
۱۸۵.....	۳- مسأله استقلال اصل موضوع‌ها از یکدیگر - موضوع اقتصاد.....
۱۸۶.....	دستگاه‌های اصل موضوعی ضعیف و قوی.....
۱۸۹.....	ضمیمه‌ی شماره‌ی دو: اصول مقدماتی حساب گزاره‌ها و حساب محمولات.....
۱۸۹.....	الف - حساب گزاره‌ها.....
۱۹۶.....	ب - حساب محمولات.....
۲۰۱.....	قیاس یا سیلوژیسم.....
۲۰۷.....	ضمیمه‌ی شماره‌ی سه: تصاویری از درسنامه‌ها و جزوات مبنا.....

پیش‌گفتار

کتاب مستطاب «منطق علوم اجتماعی» که اینک تقدیم شما اساتید و محققین و دانشجویان گرامی حوزه علوم انسانی و اجتماعی شده است، شامل ۱۳ فصل در متن اصلی و دو فصل در بخش ضmann می‌باشد که با نام درسنامه‌ی (جزوه درسی) منطق علوم اجتماعی در نیمه دوم دهه‌ی ۱۳۴۰ و دهه‌ی ۱۳۵۰ در دانشگاه تهران، توسط استاد مرحوم علامه دکتر محمد حسین تمدن جهرمی تدریس می‌شد و دانشجویان رشته اقتصاد و دانش‌پژوهان علوم انسانی و اجتماعی از آن بهره‌ها می‌بردند، هرچند که در سال‌های پس از انقلاب فرهنگی (۱۳۵۹-۱۳۶۲) این درس از واحدهای درسی دانشجویان رشته اقتصاد حذف گردید!

در سال‌های گذشته و در زمانی که آن استاد فرزانه در قید حیات بودند کلیه آثار منتشر شده و منتشر نشده ایشان، اعم از درس‌نامه‌ها، مقالات، سخنرانی‌ها، ترجمه متون و یادداشت‌ها گردآوری شد، با این امید که ضمن حفظ این آثار علمی تکیه‌نگاشت، به مرور نیز در قالب کتاب در اختیار جامعه علمی قرار گیرند که خوشبختانه تاکنون این توفیق حاصل شده است تا کتاب‌ها و آثار ذیل از آن استاد فقید منتشر شوند.

۱- مالیه بین‌الملل، ناشر: عصر جدید، ۱۳۶۴

۲- گفتارهایی در زمینه اقتصاد، علوم اجتماعی و شناخت روش علم، ناشر: جهاد

دانشگاهی، ۱۳۸۹

۳- ترجمه حقوق و دولت، اثر هانس کلسن، ناشر: سمت، ۱۳۹۴

۴- گفتارهایی در زمینه‌های روش علوم، اقتصاد، حقوق عمومی و فلسفه طبیعت،

ناشر: صومعه باقی، ۱۳۹۹

۵- نظام‌های اقتصادی، ناشر: صومعه باقی، ۱۴۰۰

در این مسیر مبارک، از جمله اولین جزواتی که آن مرحوم با انتشار آن در قالب کتاب موافقت خود را اعلام داشتند، درس‌نامه منطق علوم اجتماعی بود. در این راستا پس از

جستجو و گردآوری نسخ قدیمی حروفچینی و صفحه‌بندی صورت پذیرفت، هرچند که با بررسی دقیق اسناد و نسخ موجود، متوجه شدم که چندین درسنامه با عنوان منطق علوم اجتماعی جزو مجموعه در اختیار می‌باشد که لاجرم کار تنظیم و انتشار این اثر را نیازمند دقت مضاعف نمود.

از میان چهار نسخه‌ی در اختیار، یک نسخه بدون تاریخ بود که پس از چندین بار بررسی دقیق، حدس غالب آن شد که نسخه مزبور متعلق به یکی از سال‌های تحصیلی قبل از ۱۳۵۰-۱۳۴۹ بوده است. نسخه دیگر مربوط به سال تحصیلی ۱۳۵۰-۱۳۴۹ بود، هرچند که در انتهای جزوه با درج عنوان میدان انقلاب به جای ۲۴ اسفند در قسمت مربوط به نشانی موسسه تایپ کوروش، نشان از آن داشت که این نسخه در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی تکثیر شده بود. نسخه سوم مربوط به سال تحصیلی ۱۳۵۱-۱۳۵۰ و نسخه چهارم درس‌نامه نیز که بدون تاریخ منتشر شده بود (بنابر نتایج حاصل از مطالعه تطبیقی نسخ موجود)، مربوط به یکی از سال‌های بعد از سال تحصیلی ۱۳۵۱-۱۳۵۰ می‌باشد. تشخیص این ترتیب زمانی اولاً از طریق درج و ثبت تاریخ بر روی جزوات و ثانیاً از تاپی یا دستنویس بودن برخی از مطالب و ثالثاً با توجه به تصحیحات صورت گرفته به قلم خود استاد بر روی اغلاط تاپی که برای اهل دقت قابل تشخیص است، صورت پذیرفت.

شاید برای برخی از خوانندگان گرامی این پرسش شکل بگیرد که جزوات درسی طی سال‌های مختلف چه تفاوتی با هم داشته‌اند؟ در پاسخ به این پرسش که مخصوصاً در ذهن و ضمیر کسانی ایجاد می‌شود که به‌طور مستقیم تجربه شاگردی مرحوم استاد را نداشته‌اند و یا وصف حالات اخلاقی و سلوک علمی ایشان را نشنیده‌اند، باید گفت که مرحوم دکتر تمدن هر سال جزوات درسی خود را بازبینی می‌کردند و با اعمال اصلاحات جزئی و کلی، گام‌هایی را در تکامل متن برمی‌داشتند.

بنابراین نسخ موجود هر کدام مستقل از دیگری می‌شدند و دائماً در حال شدن و طی نمودن فرایندهای تکاملی بوده‌اند. بدین ترتیب هر نسخه از جزوه نسبت به درس‌نامه

سال پیش به روزتر بود، به نوعی که ضمن رفع اغلاط تایپی، رفع اشکالات ویرایشی و بعضاً تصحیح زمان بندی افعال، در نسخ جدیدتر با ارائه و تکمیل برخی رفرنس ها، پاراگراف بندی متن را نیز بعضاً مورد تجدید نظر قرار می دادند.

همچنین در نسخه های متکامل شده به نظر می رسد اندک مواردی که عبارت پردازی ها ممکن است به طور خیلی ریز، شائبه خودپسندی به همراه داشته باشند، به نحوی تصحیح شده اند. یک نمونه نادر عبارت زیر است که در انتهای فصل هشتم نسخ اولیه این درس- نامه آورده شده بود: «چون جامعه شناسی عمومی و نیز جامعه شناسی اقتصادی به عنوان مواد جداگانه ای در سال های اول و سوم تدریس می گردد در این جا به همین مختصر درباره کلیات علوم مزبور اکتفا می شود، گرچه درباره توضیح تاریخی و نیز در زمینه روش علم اقتصاد توضیحاتی در فصول آینده بیان خواهد شد.» اما در نسخه سال ۴۹- ۵۰ و سال های پس از آن این پاراگراف حذف شده است.

این که در ذهن و ضمیر استاد تمدن دلیل یا علت حذف این مطلب چه بوده است را نمی توان به طور قطع بیان داشت، اما بر اساس شناختی که از سلوک آن استاد دارم، به ذهن و ضمیر این جانب می رسد که استاد هر آن چه شائبه اظهارات خودنمایانه داشته باشد را به لحاظ اخلاقی نپسندیده و حذف کرده اند. الله العالم.

نکته دیگری که ذکر آن لازم است این که در نسخه مربوط به سال های قبل از ۱۳۴۹- ۱۳۵۰ دو فصل با نام های «فصل دوم: مختصری از منطق علوم قیاسی و روش اصل موضوعی» و «فصل سوم: اصول مقدماتی حساب گزاره ها و حساب محمولات» در حدود ۳۸ صفحه ای تایپ شده آورده شده بود که در نسخه سال بعد از ۱۳۵۱ حذف شده و به عنوان ضmann در اختیار دانشجویان قرار داده می شد. این که دلیل این امر چه بود، برای من نامشخص است اما می توان حدس غالب زد که لابد به خاطر محدودیت زمانی ترم های تحصیلی و یا ارزیابی دقیق تر از سطح علمی دانشجویان و یا بسط مبحث مذکور توسط سایر اساتید و در سایر دروس بوده باشد.